

THE TIMES GAZETESİ'NE GÖRE ATATÜRK'ÜN VEFATI

Mustafa SARI

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
e-posta: msari@sakarya.edu.tr

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde vefatı, yurt içinde olduğu gibi yurtdışındaki gazetelerde de geniş yankı bulmuştu. Bu gazetelerden birisi, İngiliz hükümetlerinin resmî yayın organı olacak kadar etkili yayın politikaları izleyen The Times'dır. The Times gazetesinde vefatından önce Atatürk'ün hastalığı ile alakalı detaylı haberler çıkmış, vefatının ertesi gün yani 11 Kasım 1938 tarihinde biri tam sayfa biyografisi olmak üzere üç haber çıkmıştı. Bundan sonraki günlerde de The Times gazetesinde Atatürk'ten sonra Türkiye'nin durumu ve cenaze töreni ile ilgili geniş haberler yer almıştı. Bu yazıların hepsinde Atatürk saygı duyulacak, yeri doldurulmayacak büyük bir asker, kurucu, idareci olarak anlatılmıştır. The Times gibi bir gazetede bu türden haberler çıkmasının nedeni, iki devlet arasındaki politikaların değişmesinin yanında Atatürk'ün şahsında yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk'ün vefatı, 10 Kasım 1938, The Times, Türkiye-İngiltere İlişkileri

Abstract;

The Death Of Ataturk According To The Times

The death of the Mustapha Kemal Ataturk, the founder of the Republic of Turkey, in 10 November 1938 was widespread dealt at the abroad newspapers like at the domestic newspapers. One of these newspapers was The Times, which follows effective news as being the official newspaper of the British governments. In The Times, disease of Ataturk before the death was issued in detail and on the following day of his death, 11 November 1938, there were much news about Ataturk, one of them was the biography of Ataturk as a full page. Ataturk was told as regarding someone with reverence, and irreplaceable a great soldier, a founder and an administrator in at all news. The reason of such this news issued in the Times was the Ataturk's personality beside the good relationship between the two states recently.

Keywords: the death of Ataturk, 10 November 1938, The Times, the relation between Turkey-England.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde hayata gözlerini yummuştur. Atatürk'ün vefatı yurtiçinde büyük bir matem havası yaratırken, yurtdışında da geniş yankı bulmuştu. Batılı politikacılar cenaze töreninde bulunmak için Türkiye'ye gelirken, gazeteler Atatürk'ün vefat haberini sayfa sayfa vermişlerdi. Bu gazetelerden birisi de, İngilizlerin yarı resmi gazetesi *The Times*'dir¹.

The Times gazetesinde 11 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatı ile alakalı "Kemal Ataturk Dead Maker of Modern Turkey/Kemal Atatürk Öldü-Modern Türkiye'nin Kurucusu", "President Ataturk/ Cumhurbaşkanı Atatürk", "Ataturk, Maker of Modern Turkey, Soldier, Organizer and Administer/Atatürk, Modern Türkiye'nin Kurucusu, Asker, Kurucu ve İdareci" başlıklarında çeşitli yazılar çıkmıştı. Takip eden diğer günlerde de bu ve benzeri yazılar çıkmaya devam etmiştir. Bu yazıların hepsinde Atatürk saygı duyulacak, yeri doldurulmayacak büyük bir asker, kurucu, idareci olarak anlatılmıştır. İngilizlerin en önemli gazetelerinden birinde bu türden haberlerin yayınlanma nedenleri arasında 1936 yılında yapılan Montrö Antlaşması ile iki devlet arasındaki ilişkilerin yumuşaması, yaklaşan dünya savaşına karşı bir müttefik arayışı politikaları gibi çeşitli nedenler sayılabilir, fakat en önemli nedenin de Atatürk'ün şahsında yattığı aşikârdır.

Bu çalışmada, *The Times* gazetesine göre Atatürk'ün vefat anı, cenaze töreni, vefatından sonra Türkiye'deki siyasi durumdan bahsedildikten sonra geniş biyografisine yer verilecektir.

Atatürk'ün Vefatı

Büyük asker, devlet adamı, lider, yeni Türkiye'nin kurucusu ve banisi, Gazi Mustafa Kemal olarak bilinen Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk² 10 Kasım 1938 günü saat 9.05'te aramızdan ayrıldı. Atatürk yaklaşık sekiz aydır siroz hastalığı ile savaşıyordu. 8 Kasım Salı gününe kadar durumu oldukça iyi idi, fakat birden kötüleşti. Salı günü sabah 7.00'de bilincini kaybetti ve bir daha bilinci açılmadı³. Aynı gün saat 10.00 da yapılan açıklamada ateşi 35.83 santigrat, nabızı 128/dk ve solunumu 28/dk idi. Akşam 9.00'da yayınlanan açıklamada ise ateşi 37.33 santigrat, nabızı 124/dk ve solunumu 40/dk idi ve durum daha da kötüleşmişti. Takip eden gece boyunca da Atatürk'ün durumu kötüye gitmeye devam etmişti. 9 Kasım akşamı saat

¹ İngiliz *The Times* gazetesi, 1 Ocak 1785 Pazartesi gününden itibaren The Daily Universal Register adıyla yayınlanmaya başlamıştır. The Daily Universal Register, 1 Ocak 1788 tarihinden itibaren ismi değiştirilerek, The Times adını almıştır. The Times, İngiltere'nin The Guardian ve The Daily Telegraph ile birlikte en önemli gazetesi sayılmakla birlikte, diğerlerinden hep bir adım önde ve daha tanınmış ve etkili bir yayın organı olarak kabul edilmektedir. Zaman zaman İngiliz hükümetlerinin resmî yayın organı olacak kadar etkili yayın politikaları izlemiş, hükümetlerin genel politikalarıyla adeta özdeşleşmiştir. İkiyüz yılı aşkın bir süredir gerçekleştirdiği etkin yayıncılık sayesinde, bugün dahi dünyanın en etkin gazetelerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Enis Şahin, "İngiliz The Times Gazetesi'ne Göre Samsun (1908-1925)", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Samsun, 2006, ss. 199-227, s. 199).

² The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.

³ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 14; Issue 48149; col E.

9.00 da ateşi 37.33 santigrat, nabızı 132/dk ve solunumu 33/dk idi. Atatürk'ün ikinci bir krizi kaldırması artık mümkün değildi⁴. Atatürk, 10 Kasım sabahı 9.05'de hayata gözlerini yumdu. Vefatına dair rapor 8 doktorun imzası ile 10:00'da yayınlandı. Raporunda "Cumhurbaşkanının genel durumu çok kötüye gitmekteydi. 10 Kasım 1938 saat 9.05'te büyük şefimiz derin komada son nefesini verdi" ibaresi vardı.

9/10 Kasım gecesi boyunca Başbakan Celal Bayar, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, yakın arkadaşları, kız kardeşi, manevi evladı Sabiha Gökçen, Atatürk'ün yatağının yanı başındaydı. Atatürk'ün vefatından 3 dakika önce çok yakın arkadaşı Salih Bozok başarısız bir intihar girişiminde bulundu. Bozok şu anda hayatta olsa da hayati tehlikeyi henüz atlattamamıştır.

Atatürk'ün vefatı üzerine hükümet binalarının bayrakları 11.30'da yarıya indirildi. Halk da böylece resmi olarak cumhurbaşkanlarının vefatını öğrenmiş oldu. Daha sonra limandaki gemilerin bayrakları yarıya indirildi. Bütün dükkânlar ve evler aynı matem içerisinde bayraklarla donatıldı. Ertesi gün resmi binalardaki bayraklar hala yarıda idi, fakat yetkililerin emri üzerine ev ve dükkânlardaki bayraklar kaldırıldı. Halka açık bütün eğlence yerleri kapatıldı.

Atatürk'ün vefatı üzerine hükümet şu resmi bir bildiriyi yayınladı: "Atatürk'ün vefatıyla Türkiye büyük kurucusunu kaybetmiş, insanlık da büyük bir evladını kaybetmiştir. Halkımıza büyük kayıpları için derin taziyelerimizi iletiyoruz. En büyük tesellimiz onun büyük çalışmalarına bağlılıkla olacaktır. Kamutay'ın⁵ başkanı Abdülhalik Renda cumhurbaşkanı seçilinceye kadar geçici cumhurbaşkanı oldu. Atatürk, her zaman Türk halkına güvenmiştir. Onun büyük çalışmaları için teşekkür ediyoruz ve o bu çalışmalarının devam ettirilmesini vasiyet etmiştir. Türk gençliği her zaman cumhuriyeti koruyacak ve Atatürk'ün izinden gidecektir, böylece Mustafa Kemal Atatürk sonsuza kadar yaşayacaktır"⁶.

Atatürk'ün Cenaze Töreni

Atatürk'ün devlet cenaze töreni Ankara'da 21 Kasım'da yapılacağı resmi olarak ilan edildi. Cenaze 20 Kasım'da trenle İstanbul'dan Ankara'ya getirilecek, istasyondan Etnografya müzesine götürülecek ve kalıcı kabri inşa edilene kadar orada kalacaktı⁷. Atatürk'ün cenazesi, Ankara'ya götürüleceği gün olan 20 Kasım Pazar gününe kadar Dolmabahçe Sarayı'nda kalacaktı. 16 Kasım Çarşamba gününden itibaren Cuma gününe kadar halk cenazeyi ziyaret edebilecekti⁸.

Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda naaşının bulunduğu oda oldukça etkili idi. Türk bayrakları ile sarılı naaş, etrafında 6 meşale yanmakta olan katafalkta konulmuştu. Naaşın başında kara, deniz, hava kuvvetlerinden dört subay

⁴ The Times, Thursday, Nov 10, 1938; pg. 16; Issue 48148; col F.

⁵ Dil inkılabının ilk yıllarında TBMM'ye verilen isim. İlginçtir, *The Times* Türkçe isim olan Kamutay'ı kullanmıştır.

⁶ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 14; Issue 48149; col E.

⁷ The Times, Monday, Nov 14, 1938; pg. 11; Issue 48151; col F.

⁸ The Times, Wednesday, Nov 16, 1938; pg. 13; Issue 48153; col C.

kılıçlarını çekerek nöbet tutmaktaydı. Odada ayrıca İsmet İnönü, Ordu ve Kamutay erkânı da bulunmaktaydı. Atatürk'ü ziyaret etmek için ordu subayları, memurlar, öğrenciler, her sınıf ve yaştan kadın ve erkekler uzun kuyruklar oluşturmuşlardı⁹. Çarşambadan itibaren Cuma gününe kadar 400.000 insan Atatürk'ü ziyaret etmişti¹⁰. Eski Afganistan kralı Amanullah da İstanbul'a gelmiş ve kılık değiştirmiş bir şekilde Atatürk'ü ziyareti esnasında insanların arasında dua etmekteydi¹¹.

Atatürk'ün cenaze törenine İngiltere adına katılmak için Mareşal Lord Birdwood trenle ve Akdeniz Orduları Komutanı Amiral Sir Dudley Pound Malaya isimli savaş gemisiyle İstanbul'a geldiler. Bu iki kişi özel bir trenle 12 subay, 120 mavecetli, 60 denizci ve 56 bandocu ile birlikte Atatürk'ün cenaze törenine katılmak için Ankara'ya gidecekler. Diğer yabancı delegeler ve savaş gemileri de gelmektedirler¹².

Artık Atatürk'ün Ankara'ya gitme vakti gelmişti. Cumartesi sabahı Atatürk'ün naaşını 12 general taşıyarak Yavuz zırhlısına bindirdi¹³. Atatürk'ün naaşı İzmit'e kadar Yavuz zırhlısı ile getirildi. Zırhlıya Türk Donanması'nın diğer gemileri, İngiliz Malaya, Fransız Emile Bertin kruvazörü, Alman Emden kruvazörü ve Rus, Yunan ve Roman destroyerler eşlik etmiştir¹⁴.

Kemal Atatürk, küçük bir kasabadan büyük modern bir şehir haline getirdiği başkente, Ankara'ya son kez 20 Kasım Pazar sabahı saat 10.00'da Cumhurbaşkanlığı treni ile geldi. Ankara istasyonundaki karşılamada yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, kabine üyeleri ve bütün milletvekilleri vardı. Naaş, generaller ve seçilmiş askerler tarafından platformda bekleyen top arabasına kadar taşındı. Kırmızı bir örtü ile tabut kapatıldı ve üzerine ipek bir Türk bayrağı konuldu. Altı siyah atlı, top arabasını yavaşça istasyondan uzaklaştırdı. Altı general kılıçlarını çekerek yanlarında yürüdü. Arkasında cumhurbaşkanı ve milletvekilleri vardı.

Kamutayın karşısında kortej durdu. Burada kırmızı ile bezenmiş bir platform ve yan taraflarında dört sütun olan ve uçlarında meşaleler yanan bir katafalk inşa edilmişti. Naaş bu platform üzerine konuldu ve yarın sabaha kadar dört general ve iki seçilmiş asker muhafızlığında burada kalacaktı¹⁵.

Gece boyunca yağmur yağdı ve sabahleyin katafalktan top arabasına 96 asker tarafından götürülürken hala çiseleme devam etmekteydi. Katafalkın diğer tarafında generaller ve milletvekilleri, yolun karşı tarafında ise yabancı heyetler ve diplomatlar vardı. Tabut 20 askerin omzunda bir Türk bayrağı sarılı olan top arabasına taşındı. Türk askerleri ve yabancı birlikler selam geçişi yaparlarken, top arabası sabit kaldı.

⁹ The Times, Thursday, Nov 17, 1938; pg. 13; Issue 48154; col D.

¹⁰ The Times, Saturday, Nov 19, 1938; pg. 11; Issue 48156; col A.

¹¹ The Times, Thursday, Nov 17, 1938; pg. 13; Issue 48154; col D.

¹² The Times, Saturday, Nov 19, 1938; pg. 11; Issue 48156; col A; The Times, Tuesday, Nov 15, 1938; pg. 13; Issue 48152; col A.

¹³ The Times, Wednesday, Nov 16, 1938; pg. 13; Issue 48153; col C.

¹⁴ The Times, Monday, Nov 21, 1938; pg. 12; Issue 48157; col F.

¹⁵ The Times, Monday, Nov 21, 1938; pg. 12; Issue 48157; col F.

İlk geçen birlik Mızraklı Süvari Alayı idi, sonra Piyade Taburu, Cumhuriyet Muhafızları, askeri öğrenciler, topçu birliği geçti. Daha sonra, Alman, Bulgar, Fransız, İngiliz, Yunan, İtalyan, Romen, Avusturyalı ve Yugoslav birlikleri geçti. Bu birlikler ülkelerinin güzide askerleri idi. Geçidin en sonunda ise bir Türk Deniz Taburu geçti.

Top arabası Etnografya Müzesi'ne doğru giderken birlikler durdu. 15 general diğer tarafta yürüdü. Onun arkasında bir general Atatürk'ün İstiklal Savaşı'nda aldığı madalyayı taşıyordu. Onu takiben Atatürk'ün kız kardeşi, İsmet İnönü, kabinenin bakanları, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak yer almaktaydı. Daha sonra ise misyonların başkanları ve 34 ülkeden gelen delegeler, aralarında Yunanistan başbakanı General Metaxas, Almaya'dan Baron von Neurath, Fransa İçişleri Bakanı M. Sarruat, Afganistan kralının amcası Serdar Şah Veli Han, İtalya'dan Baron Aloisi ve İngiltere Akdeniz Ordusu Kumandanı Amiral Sir Dudley gelmekteydi. Bunları milletvekilleri, sivil ve askeri yüksek makamlar, öğrenciler takip etmekteydi. Daha sonra ise, bir piyade taburu gelmekteydi¹⁶.

Öğle vakti top arabası Etnografya Müzesi'nin önüne getirildi. Tabut müzeye taşınana kadar Chopin'in Cenaze Marşı çalındı ve orada geçici istirahatgahı olan mermer bir blok üzerine kondu¹⁷.

Atatürk'ün Vefatından Sonra Türkiye'de Siyasi Durum

11 Kasım 1938'de sabah saat 9.00'da¹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Atatürk'ün yerine İsmet İnönü'yü oybirliği ile cumhurbaşkanlığına seçti¹⁹. 13 yıldır dışişleri bakanlığı yapan Tevfik Rüştü Aras ve 11 yıldır içişleri bakanlığı yapan Şükrü Kaya istifa ettiklerini açıkladılar. Refik Saydam içişleri bakanı oldu. Refik Saydam, 1919 yılında Samsun'da Atatürk'e katılmıştı. Cumhuriyet'in ilk kabinesinde Sağlık Bakanı oldu ve geçen yıla kadar²⁰ bu görevde kaldı. Ülkenin en ücra köşesine kadar sağlık hizmetlerinin götürülmesi için uğraştı ve İsmet İnönü'nün çok yakın arkadaşı idi. Refik Saydam aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel sekreteri oldu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin müfettişlerinden biri olan ve iki yıllığına Çalışma Bakanlığı yapan Hilmi Uran adalet bakanı oldu. Yakın zamana kadar Adalet Bakanı olan Şükür Saraçoğlu Dışişleri Bakanı oldu²¹. Londra elçisi Fethi Okyar da seçimler için Türkiye'ye döndü²².

Doğu ve Batıdan Atatürk İle İlgili İki Anekdote

¹⁶ İngiltere'yi temsil eden Mareşal Lord Birdwood yürüyemediği için korteje katılamamış, fakat töreni izlediği Halk Evi'nin önünden kortej geçerken ayağa kalkarak uzun bir süre Atatürk'ü selamlamıştır (The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 19; Issue 48149; col A).

¹⁷ The Times, Tuesday, Nov 22, 1938; pg. 14; Issue 48158; col E. Mustafa Kemal Atatürk'ün ebedi istirahatgahı Anıtkabir'in yeri cumhurbaşkanı, Kamutay'ın başkanı ve içişleri bakanından oluşan bir komisyon tarafından seçilecek ve tasarım uluslararası yarışmaya açık olacaktı (The Times, Monday, Nov 28, 1938; pg. 13; Issue 48163; col A.).

¹⁸ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 14; Issue 48149; col E.

¹⁹ The Times, Saturday, Nov 12, 1938; pg. 13; Issue 48150; col E.

²⁰ 1937 yılına kadar (çev.).

²¹ The Times, Monday, Nov 14, 1938; pg. 11; Issue 48151; col F.

²² The Times, Wednesday, Nov 16, 1938; pg. 13; Issue 48153; col C.

Delhi’de 14 Kasım’da Yasama Meclisi Atatürk’ün vefatı üzerine taziye teklifini oybirliği ile kabul etti. Teklif Kongre Partisi lideri Bhulabhai Desai tarafından gelmiş ve meclisteki bütün partiler tarafından desteklenmişti. Meclis başkanı Abdurrahim “*meclis normalde yabancı yöneticilerle alakalı teklifler sunmaz, ama Atatürk dünya politikaları üzerinde çok etkili bir insandır ve yaşamı Asya insanları üzerinde etkilemiştir*” diyerek neden böyle bir teklif yaptıklarını açıklamıştır. Mecliste daha sonra Müslüman bir üye tarafından Atatürk’ü öven bir şiir okunmuştur²³.

İngiltere’de ise Atatürk’ün vefatı üzerine *The Times* gazetesini onun anısını yaşatmak için, *The New Turkey* adında Atatürk ile alakalı bir kitap çıkarmıştır. *The Times*’in son sayılarındaki Türkiye ile ilgili haberlerin yeniden basımı olan *The New Turkey* Mustafa Kemal Atatürk rehberi şeklinde düzenlenmiş ve birçok resimlerle süslenmiştir. Okuyucular bu kitabı İngiltere’nin her yerinde kolaylıkla bulabileceklerdi²⁴. *The Times* gazetesinde kitabın tanıtımı için ayrıca ilan çıkmıştı²⁵.

Atatürk’ün Biyografisi

Mustafa Kemal, Selanik’te 1881 yılında doğdu. Annesi babasının vefatından sonra ona mükemmel bir eğitim verdi ve Manastır’daki Askeri Lise’ye onu göndermeyi başardı. Oradan Pangaltı’ya (Türkiye’nin Sanhurst’u²⁶ gibidir) başarılı bir şekilde geçti. Daha henüz bir askeri öğrenci iken Abdülhamit’in despotluğuna karşı politikalarla ilgilendi. Bir suikast suçundan tutuklanmak üzere iken Genelkurmay’a alındı. Suçlamalar kesin olarak ispat edilemedi, fakat düşük rütbeli subaylar arasında Hürriyet Cemiyeti’ni kurduğu Suriye’ye, daha sonra da Selanik’e gönderildi, burada Hürriyet Cemiyeti, İttihat ve Terakki Komitesi ile birleşti. Makedonya komitacılarını bastırmak için savaştı. 1908 Devriminden sonra hala ismen İttihat ve Terakki Partisi’nin bir üyesiydi.

1909-1910 yıllarında Arnavut isyancılara karşı görev aldıktan sonra, İtalyan Savaşı patlak verdiğinde Trablusgarb’a gönüllü olarak gitti. 1913’de Balkan savaşlarında Enver’in askeri politikalarını eleştirdi. Fakat Mustafa Kemal’i çok önemli askeri bir lider haline getirecek bu yetenek ve kabiliyet²⁷ bazılarına sevimli gelmedi ve bazı arkadaşlarının araya girmelerine rağmen 1913’de Sofya’ya askeri ateşe olarak gönderildi.

²³ The Times, Tuesday, Nov 15, 1938; pg. 13; Issue 48152; col A.

²⁴ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 14; Issue 48149; col E.

²⁵ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 20; Issue 48149; col F.

²⁶ İngiltere’nin en saygın askeri akademilerinden biridir, aslında tam ismiyle “the royal military academy sandhurst” olan bu akademi kısaca sandhurst diye anılır. 1947 yılında kurulan akademi, 1741 yılında kurulan “the royal military academy” ve 1800’lerde kurulan “the royal military college”in birleşimi ve devamı gibidir (çev.).

²⁷ Sir Henry Wilson 1913 yılında Balkan Savaşlarındaki savaş meydanlarını gezdikten sonra, İstanbul’da yaptığı açıklamada aralarında Enver ve Cemal paşaların da dahil olduğu karşılaştığı Türk subaylarının kapasitelerinin çok yetersiz olduğunu belirtmiştir. Fakat bunun bir tek istisnası vardı: “Mustafa Kemal denilen birisi var, onu izleyin, o çok ilerleyecektir” demiştir (The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 19; Issue 48149; col A).

I. Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal'in kabiliyetini kabul eden Almanlar tarafından yeni oluşturulan Beşinci Ordu'nun 19. Tümenine komutan olarak tayin edildi. Mareşal Liman von Sanders komutasındaki Çanakkale savaşında, onun etkili savunması savaşın kaderini değiştirmişti. Çonkbayırı'na saldıran düşmanın sahte bir saldırı değil çok ciddi bir saldırı olduğunu fark etti. Takdire şayan bir durum ile o, sadece bir bataryayı değil bütün alayı savaşmaya sevk etmişti. Mustafa Kemal'in göz ağrısı 57. Alay o gün tamamıyla yok olsa da Türk hattı tutuldu ve İngilizlerin planı bozuldu. Liman von Sanders, başarısız olan 16. Türk Kolordusu'na Fevzi (Çakmak) Bey'in yerine çok güvendiği Mustafa Kemal'i atadı. Mustafa Kemal, hattını İngiliz saldırılarına karşı başarı ile tutmuştur. 17 Ağustos'ta Anafartalar Grubu Komutanlığına atandı ve savaş bitene kadar bu vazifede kaldı. Diğer hiçbir Türk generali Çanakkale Savaşları boyunca böyle bir kabiliyet ve kararlılıkla hizmet etmemiştir²⁸. Atatürk'ün cesareti ve azmi, herhangi bir komutanın üstesinden gelemeyeceği zorlukları kolaylıkla göğüslemesine neden olmuştur. Onun askeri dehası, Gelibolu yarımadasında İngiliz saldırılarına kahramanca mücadele ile kesin ve parlak zafer ile sonuçlanmıştı. Fakat diğer generallerden farklı olarak o, bu zaferi kendisine mal etmemiştir²⁹.

1916 sonlarında Mustafa Kemal Kafkas cephesinde II. Ordu Komutanı olarak gönderildi. Durum pek parlak değildi. 1916-1917 kışında askerlerinin 3/1'ini soğuktan ve hastalıktan kaybetmişti. Mustafa Kemal'in şikâyetleri pek fazla dikkate alınmadı, bu şikâyetler sadece Liman von Sanders tarafından desteklenmişti, o da durumu daha kötüleştirmişti çünkü Enver ve Alman Mareşal şu anda kanlı bıçaklı idi. Sonunda, Enver Mustafa Kemal'i komutanlık görevinden ve Genelkurmay'dan uzaklaştırdı.

Mustafa Kemal, 1917'nin son aylarında ve 1918 yazında Almanya ve Avusturya'dadır. İlk önce veliahdın³⁰ yaveri olarak Almanya'ya, daha sonra da tedavi olmak için de Viyana'ya gitmişti. 1918 Haziran ayında Filistin'deki 7. Ordunun komutanlığı teklif edildiğinde bunu kabul etti, fakat Şaron Esdraclon savaşında Türk orduları yenilgiye uğratıldı, fakat birliklerini acımasız İngiliz takibine karşı Halep'in batı cephesinde bir hat kurdurmayı başarmıştır.

Buradan İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, İzmir'e Yunanlıların çıkarma yapmasından kısa bir süre sonra Mayıs 1919'da³¹, Damat Ferit Paşa tarafından Doğu Anadolu'daki Kuvvetlerin Ordu Müfettişi olarak gönderilmişti. Damat Ferit Paşa Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Komitesi'nin çok ciddi bir düşmanı olduğunu biliyordu ve onun kişisel düşmanlığının Rauf Bey gibi İttihatçıların milliyetçi harekete başlamasını bastıracağına inanmaktaydı. Fakat o Mustafa Kemal'in vatansever bir Türk olduğunu unutmamıştı. 1919 yılı sonlarında Mustafa Kemal, Rauf Bey ve diğer liderlerle birlikte "Misak-i Milli"nin esasları çizilen bir kongre tertip etmişti. İstanbul Hükümeti onu kanuna karşı gelen birisi olarak ilan etmiş, fakat Mustafa Kemal bu durumdan fazla etkilenmemişti.

²⁸ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 19; Issue 48149; col A

²⁹ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.

³⁰ Vahdettin (çev.).

³¹ Mayıs 1919 Türk Milli Mücadelesi için sembol bir tarihtir. Bu tarihten sonra Mustafa Kemal'in hayat hikâyesi Türkiye'nin tarihi olmuştur (The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.).

Mustafa Kemal, Yunan Savaşı'nda Türk direnişinin sembolü olmuş, halkın desteğini almış ve bir halk kahramanı haline gelmiştir. Fakat çok büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Ülkenin büyük bir kısmında isyanlar çıkmıştı. Daha sonra Sakarya Savaşı meydana gelmiştir. Sakarya Savaşı'nda Türk askerlerinin azmi sonucunda Yunanlılar Ankara'ya ulaşamamışlardır. Bir yıl sonra Yunan ordusu darmadağın edilmişti. İngilizler de Fransızlar tarafından yalnız bırakılmışlardı. Ve böylece Lozan zaferine giden yol açılmıştı. Fakat Atatürk zafer sarhoşluğu içerisine girmemişti. Gerçekten o, İzmir'in yakılmasını ve katliam yapılmasını önlemişti.

1 Kasım 1922'de Büyük Millet Meclisi saltanatı kaldırdı. 17 Kasım'da Sultan Vahdettin bir daha dönmek üzere İstanbul'u terk ederek Malta'ya gitti. Meclis 18 Kasım ayında Abdülmecit Efendi'yi Osmanlı ailesinin en liyakatli insanı olarak Müslümanların Halifesi seçti. Bu devrim bütün İslam dünyasında büyük tepkilere neden oldu. Muhafazakârlar ve makamları alındığı için Gaziyi affetmeyen İttihat ve Terakkiciler Mustafa Kemal'e karşı birleşmeye başladılar. Fakat, durum çok tolere edilebilir bir halden uzaklaşmıştı. Halifelik onun planlarına karşı bir merkez haline gelmişti.

29 Ekim 1923'de Meclis, Türkiye'nin rejiminin Cumhuriyet olduğunu ilan etti, Gazi ilk cumhurbaşkanı ve devletin şefi olacaktı. 31 Mart'ta 1924'de³² Mecliste çoğunluğu elinde tutan Halk Fırkası Halifeliğin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın sürülmesi ile alakalı kanunu çıkardı. Böylece, Gazi halifeliği kaldırmasıyla ülkede laikliğe doğru bir adım atmıştı.

1925 ilkbaharında Kürt ayaklanması meydana gelmiş ve çok ciddi savaştan sonra bastırılabilirdi. İsyân dini nitelikler taşıdığı için, bastırıldıktan sonra Türkiye'deki bütün tarikatlar ve dini evler (tekke ve zaviyeler) kapatıldı. Dervişlerin giydikleri ayırıcı kıyafetlerin giyilmesi yasaklandı ve dünyada sivillerin kullandığı Avrupa kılık-kıyafetleri bütün memurlara zorunlu hale getirildi. Meclis, bir ay sonra şapkanın bütün erkek vatandaşlar tarafından giyilmesi kanunu çıkardı.

Avrupa'nın sürpriz ve diğer ülkelerdeki Müslümanların dehşet olarak bir şekilde karşılamasına rağmen, Türkiye'de kanuna genelde riayet edilmiştir. Çok az sayıda din adamı ve kırsal kesimdeki insanlar buna karşı geçmişlerdir. Türk köylüsü ise dini muhafazakârlığını kaybettiğinin farkında değildi, yeni hükümetin vergilerini hafifletmesinden ve savaştan beri canlarını yakan çetelerin yok edilmesinden oldukça hoşnuttu. Türk kadınının çoğu da kadın eğitimindeki sınırlamalarının kaldırılmasından, çok eşliğin yasaklanmasından ve diğer feminist isteklerin yerine getirilmesinden çok memnundu.

Musul sorunu ise hala devam etmekte idi. Bu meseleyi çözmek için İngiltere ile direkt görüşmeler yapılarak bir antlaşma yapıldı. Bu olaydan birkaç gün geçtikten sonra Gazi'ye suikast girişimi ortaya çıkarıldı ve muhalefetteki birçok kişi yakalandı. Gazi'yi öldürmeye teşebbüs eden entrikacı grup burada İstiklal Mahkemeleri tarafından mahkeme edildiler. Onların lideri ve eski bir İttihatçı olan Kara Kemal intihar etti. Eski ittihatçılardan Rauf Bey, eski maliye bakanı Cavit Bey

³² Gerçekten 3 Mart 1924 (çev.).

ve Dr. Nazım da yakalandı. Rauf Bey serbest bırakılırken Cavit ve Nazım Beyler idam edildiler. Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki Partisi üyelerini ve diğer muhalifleri sürgüne gönderdi ve böylece Anadolu'nun tartışmasız kişisi oldu³³.

Ertesi yıl³⁴ zaferini uzun süredir gitmediği İstanbul'da kutladı. Genel seçimde genç partililerin aday olmasını teşvik etti. 315 sandalyenin 315'ini Halk Fırkası aldı. Gazi daha sonra 6 gün sürecek uzun nutkunu yaptı. Nutkunda Türk milliyetçiliğinin zaferini ve mücadelelerinin anlattı. Atatürk'ün nutku Sezar'ın "De Bello Gallico"³⁵suna benzemektedir.

Daha sonra Mustafa Kemal yeni bir başarılı reforma imza attı. Müslüman Medeni Kanunu'nun yerine İsviçre model alınarak yeni bir kanun yapıldı. Meclis, 10 Nisan 1928'de İslam'ın devletin dini olmasını kaldıran anayasa değişikliği oybirliği ile kabul etti. Daha sonra aynı yıl içerisinde Arap alfabesinin yerine Latin alfabesini kabul etti. Bu radikal değişiklik sıkıntıya neden olsa da eğitim ve alfabe için çok yararlı oldu. Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan 3 ay sonra Kasım 1930'da kapatıldı. Gelecek yıl yapılan seçimlerde Halk Partisi bütün sandalyeleri aldı ve Gazi dördüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. 1932 yılında Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeden çıkarılması ile sadeleştirme çalışmaları yapıldı.

1934'de Beş Yıllık Plan kabul edildi. Yine aynı yıl paşa, bey, efendi gibi unvanlar kaldırıldı. Kadınlara oy verme hakkı verildi ve Büyük Millet Meclisi'ne 17 tane³⁶ kadın girdi. Soyadı kanunu kabul edildi. Cumhurbaşkanı kendisi "Atatürk" soyadını, Meclisten çıkan özel bir kanunla aldı. Bütün bu zaman boyunca hükümet, devamlı surette tarım, iletişim ve sağlık meselelerinde bütün illerde iyileştirmeler yaptı³⁷.

Avrupalı otoriteler, başarılı bir askerin nasıl olup da büyük bir devlet adamı ve reformcu olmasına; Türkiye'nin modernleşmesinde ve laikleştirilmesindeki başarısına; kendilerinin sıklıkla *hasta adam* muamelesi yaptıkları Türk Devleti'nin, bir liderin eliyle yeniden bir devlet kurmasına hayranlıkla şaşırmışlardır³⁸.

1937 kışında Mustafa Kemal'in Yunan Savaşı'ndan beri çok yakın arkadaşı olan General İsmet İnönü ile çok kesin çizgilerle ayrıldı.

Gazi, Dışişleri Bakanlığı'na Tevfik Rüştü Aras'ı getirdikten sonra, dış politikada köklü değişikliklere gitti. Gazi, İngiltere'nin Kürt bağımsızlığını destekleme politikasından vazgeçtiğinin farkında idi ve Irak Antlaşması ile İngiltere-

³³ Bazı Batılı Liberaller Atatürk'ün tek-parti sistemi ile otoriter bir yönetim kurduğunu söyleyebilirler, fakat gerçekte Türkiye'deki zor koşulların ürünü olan bu yönetim, Türk halkına eski nesillere göre daha özgür daha güvenilir bir hayat sunmuştu (The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.).

³⁴ 1927 (çev.).

³⁵ Roma İmparatoru Julius Sezar'ın Galya'daki savaşlarını anlattığı kitaplar dizisi.

³⁶ Aslında Meclise 18 tane kadın girmiştir. (çev.).

³⁷ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 19; Issue 48149; col A

³⁸ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.

Türk ilişkileri iyiye gitmekteydi. Türkiye ayrıca Balkanlardaki ve Yakınoğu'daki komşularıyla da iyi ilişkiler kurmuştu. Lozan'da ortaya çıkan nüfus mübadelesinden sonra Yunanlılarla da iyi ilişkiler kurulmuştu. Venizelos 1930 yılında Ankara'yı ziyaret etmiş ve Türk-Yunan Antantı kurulmuştu. 1933'de bu antant daha da geliştirildi. 1932 yılında Türkiye Milletler Cemiyeti'ne girdi. 9 Şubat 1934'de Atina'da Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında sınırlara saygılı olmayı içeren Balkan Paktı imzalanmıştı. Bu yıla kadar Türkiye Bulgaristan ilişkileri soğuktu, fakat Kral Boris'in nazik diplomasisi ve Türkiye'nin Balkan Devletleri ile ilişkilerde bulunmayı tehdit olarak algılaması ilişkileri anlaşma noktasına getirdi.

Türkiye Cumhuriyeti diplomatik zaferini, 1936 yılında imzaladığı Montrö Boğazlar sözleşmesinde elde etmişti. Türkiye Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında tam hâkimiyet elde etmiştir. İran Irak ve Afganistan ile imzalanan Sadabat Paktı'nda da Türkiye Batı Asya'dan gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmiş, bu ülkelerin Kürtleri desteklemeyeceklerine dair garanti almıştı. Hatay'ın Türklerin eline geçmesi Mustafa Kemal'in son başarısı olmuştur³⁹.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki Türkiye, Dış politikadaki bu açılımlar sonucunda Batı dünyasının bir parçası olmuş, eski bağlantılarla yeni dostluklar kurmuştur. Sovyet Rusya ile var olan dostluk İngiltere ile mükemmel dostluk kurmasını engellememiştir. Eski düşman Yunanistan ile Balkan Paktını kurmuş bunun bir benzerini de doğu komşuları arasında oluşturmuştur. Türk diplomasisindeki bu iyi işleri başarılar takip etmiştir.⁴⁰

Son olarak, bu fevkalade insan cesareti, kararlılığı, enerjiliği ile ilk önce ülkeyi düşmanlardan kurtarmış, sonra sosyal ve siyasi değişikliklere gitmiştir. Bir asker, bir kurucu ve bir yönetici olarak modern Türk çağında rakibi yoktur. Onun başarıları Türkiye'yi bir Avrupa ülkesi yapmış Yakın Doğu'nun tarihini değiştirmiş ve İslam dünyasının evrimini de derinden etkilemiştir⁴¹. 10 Kasım 1938'de hayata gözlerini yuman Atatürk şimdi halkının mateminde yaşamaktadır. Şimdiki dostları olan eski düşmanları ve kendi halkı bu büyük insanın vefatında derin bir yas içerisinde⁴².

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerle Irak, Filistin, Suriye ve Çanakkale Savaşlarında savaşıyan Türkler, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında, yine karşılarında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmış topraklarından en büyük payı almaya çalışan İngilizleri bulmuştu. Musul, İstanbul, Batum, Samsun gibi stratejik noktaları işgal eden İngilizler Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerini teşvik etmiş ve desteklemiş, Ermeni ve Kürtleri kullanarak Doğu ve Güneydođu Anadolu'da sorunların meydana gelmesine neden olmuştur. Türkleri

³⁹ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 19; Issue 48149; col A

⁴⁰ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.

⁴¹ The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 19; Issue 48149; col A

⁴² The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.

Milli Mücadele en fazla uğraştırılan devlet, emperyal politikaları ile İngilizler olmuştur. Bu mücadeleyi Türkler kazanmış, Anadolu'daki politikaları iflas eden İngiltere başbakanı Lloyd George istifa etmek zorunda kalmıştı.

Türkler ve İngilizlerin karşılıklı düşmanlığa varan bu politikaları Atatürk'ün 1930'lardan sonra dış politikada izlediği pozitif aktif siyaseti ile değiştirmeye başlamıştı. Yaklaşmakta olan dünya savaşının da etkisi ile 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalamış ve iki ülke arasındaki iyi ilişkiler en doruk noktasına çıkmıştı. Ayrıca, dünya savaşında İngilizler Türkiye'yi yanlarında görmek istemişler, en azından Türkiye'nin tarafsız kalması gerektiğini düşünmüşlerdi. Tam bu havada 10 Kasım 1938 tarihinde Atatürk vefat etmiştir.

Atatürk'ün vefatı diğer yerli ve yabancı basında olduğu gibi yarı resmi İngiliz gazetesi *The Times*'da da geniş yer bulmuştu. Vefatından önce Atatürk'ün hastalığı ile alakalı detaylı haberler çıkmış, vefatının ertesi gün 11 Kasım 1938 tarihinde biri tam sayfa biyografisi olmak üzere üç haber çıkmıştı. Bundan sonraki günlerde de *The Times* gazetesinde Atatürk'ten sonra Türkiye'nin durumu, cenaze töreni ile ilgili geniş haberler yer almıştı. *The Times* gazetesi Atatürk'ün vefatını "büyük asker, devlet adamı, lider, yeni Türkiye'nin kurucusu ve banisi, Gazi Mustafa Kemal olarak bilinen Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk aramızdan ayrılmıştır" diyerek duyurmuştu. *The Times* gazetesi Atatürk'ün Türkiye'yi modern ülkeler seviyesine getirmek için gerçekleştirdiği reformlardan bahsederken "onun şaşırtıcı ve kışkırtıcı diğer başarısı da toplumun derinliklerine kazınmış eski uygulamaların ortadan kaldırılmasıdır" ibaresini kullanmıştır. Ayrıca, Atatürk'ün Cumhuriyeti kurmak için yaptığı bazı icraatlarının bazı batılı liberaller tarafından tek-parti sistemi ile otoriter bir yönetim kurduğu şeklinde değerlendirilebileceğini söyleyen gazete, bu icraatları "gerçekte Türkiye'deki zor koşulların ürünü olan bu yönetim, Türk halkına eski nesillere göre daha özgür daha güvenilir bir hayat sunmuştu" şeklinde değerlendirmişti. *The Times* gazetesindeki bu ve benzeri Atatürk'ü öven cümleler daha da artırılabilir.

Zaman zaman İngiliz hükümetlerinin resmî yayın organı olacak kadar etkili yayınlar yapan *The Times* gazetesinde Atatürk ile ilgili çıkan bu haberler muhakkak İngiliz politikalarını da yansıtmakta idi. Peki 1918-1923 yılları arasındaki politikalar neden radikal bir şekilde değişmişti? Ya da *The Times* gazetesinde bu türden haberler çıkmıştı. Bunun nedeni yukarıda bahsedilen iki ülke ilişkilerinin iyiye gitmesinin yanında, Türkiye'yi Orta Doğu ve Asya ülkelerine örnek olabilecek bir şekilde modern bir ülke haline getiren Atatürk'ün şahsında yatmaktadır.

Kaynaklar

- The Times, Thursday, Nov 10, 1938; pg. 16; Issue 48148; col F.
- The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 15; Issue 48149; col B.
- The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 14; Issue 48149; col E.
- The Times, Monday, Nov 14, 1938; pg. 11; Issue 48151; col F.
- The Times, Wednesday, Nov 16, 1938; pg. 13; Issue 48153; col C.
- The Times, Thursday, Nov 17, 1938; pg. 13; Issue 48154; col D.
- The Times, Saturday, Nov 19, 1938; pg. 11; Issue 48156; col A.
- The Times, Tuesday, Nov 15, 1938; pg. 13; Issue 48152; col A.
- The Times, Monday, Nov 21, 1938; pg. 12; Issue 48157; col F.
- The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 19; Issue 48149; col A.
- The Times, Tuesday, Nov 22, 1938; pg. 14; Issue 48158; col E.
- The Times, Monday, Nov 28, 1938; pg. 13; Issue 48163; col A.
- The Times, Saturday, Nov 12, 1938; pg. 13; Issue 48150; col E.
- The Times, Friday, Nov 11, 1938; pg. 20; Issue 48149; col F.